

ŠILUVOS KOPLYČIA XX A. 3–4 DEŠIMTMETYJE: PUOŠYBOS VIZIJA IR TIKROVĖ

Reikšminiai žodžiai: Šiluvos koplyčia, sienų tapyba, Antanas Vivulskis, Šiluvos Švč. Mergelės Marijos atvaizdai, Kazys Rosenas, Jonas Mrozinskis, Jonas Mackevičius.

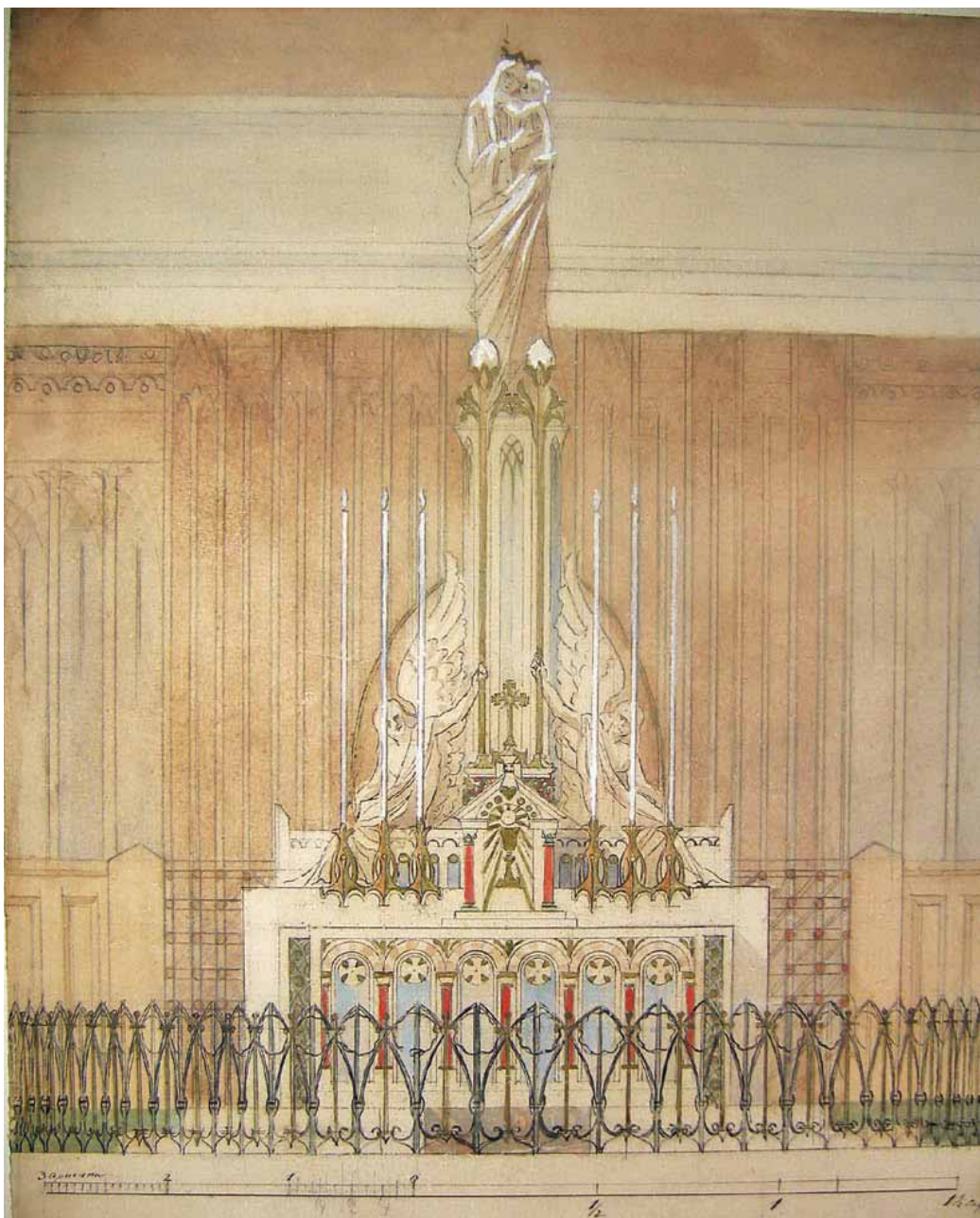
Šiluva XX a. I pusėje buvo reikšmingiausias piligrimystės centras Lietuvoje, ypač po to, kai prarastas Vilnius, taigi ir Aušros Vartai, Vilniaus Kalvarijos. Į Šiluvą tarpukariu atvykstančiųjų maldininkų srautas daugysk viršijo šimtą tūkstančių ir siekė lig tol niekada nebūtų rekordų. Galima sakyti, kad anuomet Šiluvoje vyko pagrindiniai Lietuvos atlydai ir kartu daugybė respublikinės svarbos religinių renginių – eucharistiniai ir pavasarininkų kongresai, įvairios akcijos. Mažutėlė Šiluva tarpukariu tapo itin svarbiu šaliai religiniu centru.

Miestelyje pastatyta nauja šventovė – Apsireiškimo koplyčia, tačiau jos neformalus statusas buvo išskirtinis, ir savo svarba ji prilygo naujoms vyskupijų katedroms, kurias imta statyti ar įrenginėti po to, kai 1926 m. įkurta Lietuvos bažnytinė provincija. Taip jau susiklostė, kad naujosios katedros netapo moderniomis architektūros ir dailės vertybėmis ir nepateikė modernaus pavyzdinio šventovės su tvarkymo modelio. Tik Panevėžio katedroje vyskupo Kazimiero Paltaroko iniciatyva įgyvendinta plati, nors ir kiek eklektiška, puošybos programa. XX a. I pusėje šalies šventovėmis-paminklais laikytos Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia Vilniuje (beje, kaip ir koplyčia Šiluvoje, projektuota Antano Vivulskio) ir Prisikėlimo bažnyčia Kaune taip ir liko nebaigtos statyti ir įrengti. O 1924 m. Šiluvoje baigta statyti Apsireiškimo koplyčia – didinga modernios architektūros šventovė. Koplyčios pavidalas atitiko ypatingą jos paskirtį. Šventovės, kuri, anot prieškarinių Šiluvos kunigų, priminė balčiausių Dovydo

bokštą, sugestija maldininkui buvo stipri ir tinkamai nuteikdavo susitikimui su Apsireiškimo stebuklu paženklinta vieta. Koplyčios pastatas patiko visiems – paprastam piligrimui, dvasininkijai ir meno žinovams, o tai ganėtina retas atvejis. Taigi, dėl Pirmojo pasaulinio karo trukdžių sunkiai kilusi ir kainavusi ne tik daug pinigų, darbo, bet ir vieno žmogaus gyvybę, koplyčia buvo itin sėkmingas

1 pav. Antanas Vivulskis. Šiluvos koplyčios fasado skulptūra Švč. Mergelė Marija su Kūdikėliu. Projekto detalė. 1905 m. LNM.

2 pav. Antanas Vivulskis. Šiluvos koplyčios altoriaus projektas. 1906 m. LNM.

dviejų asmenų – užsakovo ir kartu projekto vykdytojo kun. Marcijono Jurgaičio ir architekto Antano Vivulskio sumanymo ir darbo rezultatas. Tačiau ne galutinis, nes 1924 m. rugsėjo 8 d. pašventinta dar neįrengta koplyčia. Tikėta, kad šis brandus architektūros kūrinyš sulauks atitinkamos interjero puošybos ir taps viena iškiliausių ne tik religine, bet ir menine verte Lietuvos šventovių. Koplyčia regėta kaip reprezentacinė respublikos šventovė – žadėta, kad joje atsiras vien tik vertingų, originalių,

lietuviškos tematikos bažnytinės dailės kūrinių. Ši publikacija – tai bandymas pasekti interjero puošybos raidą tarpukariu.

Iki savo mirties 1926 m. kun. M. Jurgaitis išstinkavo koplyčios sienas iš vidaus ir išorės, įstiklino langus, įtaisė vargonus, klausyklas ir įstatė pagrindines duris (trejos dar tebeliko užkaltos lentomis)¹. Koplyčios statytojas suspėjo atlikti dar du svarbius dalykus: šventovės fasadą papuošti švč. Mergelės Marijos bareljefu ir pastatydinti koplyčioje altorių. Kitaip

tariant, kun. M. Jurgaitis paliko pagrindinius vaizdinius ženklus – altoriaus ir fasado Dievo Motinos su Kūdikiu skulptūras, rodančias, kad koplyčia yra Marijos šventovė. Įrengiant altorių ir kuriant fasado skulptūrą, sekta A. Vivulskio eskizais. Tačiau su išlygomis.

A. Vivulskis sukūrė dvi tarpusavyje panašios ikonografijos kompozicijas: fasado Švč. *Mergelės Marijos su Kūdikiu* bareljefą (1 pav.) ir koplyčios altoriaus skulptūrą (2 pav.). Galima manyti, kad projekto autorius, galbūt su kun. M. Jurgaičio pritarimu, projektavo skulptūrinius Švč. *Mergelės Marijos Meilingosios* tipo atvaizdus – Kūdikėlis meiliai prigludęs ir ranka apsvijęs Marijos kaklą, o ji abiem rankom taip pat švelniai glaudžia Vaikelį (tai ypač ryšku altoriaus skulptūroje). Vis dėlto neatmestina ir *Hodegetria* tipo interpretacijos galimybė. A. Vivulskis Švč. *Mergelę* altoriuje pavaizdavo karūnuotą, todėl suprantami adoruojantys angelų gestai ir piramidinė altoriaus kompozicija. Marijos su Kūdikiu skulptūra iškelta ant graakštaus aukšto (natūroje jis žemesnis) pjedestalo, kurio apačioje abipus sėdi angelai ir rodo į Švč. *Mergelę* su Jėzumi, rankose laikydami aukštas lelijas – šviestuvus.

Reikia atkreipti dėmesį, kad architekto ir skulptoriaus A. Vivulskio numatytos altoriaus ir fasado skulptūros nekartojo stebuklingojo Šiluvos Švč. *Mergelės Marijos su Kūdikiu* paveikslų ir nėra priskirtinos vadinamajam *Marijos Snieginės* ikonografiniam tipui: skiriasi Marijos rankų padėtys, Kūdikėlis vaizduojamas be knygos.

Svarstytinios kelios kitokios ikonografijos, nei karūnuotojo Šiluvos paveikslų pasirinkimo priežastys. Viena jų: norėta sukurti kitokį Marijos su Jėzumi atvaizdą, kuris taptų šaukinio *Ligonijų Sveikata* sinonimu ir, kildamas virš apsišvieškimo akmenis, kada nors sulauktų pripažinimo, atskiros pagarbos. Bet tai tik prielaida, nes visai galima antra versija: architektas pateikė tik eskizinius skulptūrų apmatius, ir todėl jokių išvadų daryti nederėtų. Tačiau norėtųsi dar stabtelėti prie galimai naujo Marijos su Kūdikiu vaizdinio kūrimo versijos. XIX amžiuje, taigi dar gerokai iki koplyčios statybos pradžios, paplito graviūros ir daug jas imituojančių devocinių paveikslėlių, kuriuose Šiluvos Švč. *Mergelės Marijos su Kūdikiu*

3 pav. Devocinis paveikslėlis. 1886 m. Privati nuosavybė.

atvaizdas (ypač gestai) varijavo. Čia pasirinktas vienas senesnis tokio siužeto paveikslėlis (3 pav.), išleistas reikšminga proga 1886 m. – įamžinti garsiojo paveikslų vainikavimo šimtmetį.

Beje, dailininkas Boleslovas Rutkovskis, sekdamas tuo pačiu pirmavaizdžiu, vaizduojančiu Apsireiškimą Šiluvoje, 1931 m. nutapė uždangalą stebuklingajam Šiluvos Marijos paveikslui.

Paminėtinas ir dar kitokios ikonografijos paveikslėlis. Turima omenyje pagal vieną graviūrą Barboros Vizgirdaitės ir kitų leidėjų daugyšką gaminti devociniai paveikslėliai. Tai matyti ir 1922 m. Berlyne B. Vizgirdaitės iniciatyva išleistų, Šiluvai skirtų, devocinių paveikslėlių serijoje. Antai du „lygiateisiai“ pavyzdžiai (4, 5 pav.). Buvo ir spalvotų jų variantų.

Apibendrinant mintis apie senąsias vaizdines Šiluvos devocionalijas, galima sakyti, kad nebūta vieno, nusistovėjusio Marijos vaizdinio Apsireiškimą scenoje.

O juk būtent su Apsireiškimo įvykiu sietini Šiluvos koplyčiai skirti Švč. Mergelės Marijos su Kūdikieliu atvaizdai. Reikia atminti, kad senoji skulptūra, stovėjusi medinėje koplyčioje (6 pav.), savo išvaizda buvo „gimininga“ garsiajam paveikslui. Šią skulptūrą anuomet atsisakyta perkelti į naująją koplyčią. Motyvuota tuo, kad ji buvusi išniekinta – pavogtos ją vainikavusios karūnos. Todėl išlieka tikimybė, kad A. Vivulskiui buvo pavesta sukurti naują, su Apsireiškimu siejamą, Marijos prototipą... Deja, liko tik projektas, pagal kurį pats A. Vivulskis būtų dirbęs skulptūrą, tačiau kūrėjas nesulaukė koplyčios puošybos etapo.

Dabartinė altoriaus skulptūrinė kompozicija koplyčioje atsirado 1925–1926 metais: iš pradžių buvo pastatyta Marijos skulptūra, vėliau – angelai. Altorius savo pavidalu nenutolo nuo A. Vivulskio projekto

(žr. 2 pav.), bet pagrindinės – Marijos ir Jėzaus – skulptūrinės grupės ikonografija kitokia nei projekte (7 pav.).

Antra vertus, altoriaus skulptūros tikrai negalime laikyti stebuklingojo paveikslo skulptūrine kartote, tačiau stebuklingojo Švč. Mergelės atvaizdo pavidalą lengvai, kaip kad ir liaudies skulptūros sekiniuose, atpažįstame pagrindinio fasado bareljefe: analogiška monumentali išraiška ir būdingas Marijos rankų sudėjimas, Jėzaus gestai. Rodos, fasado skulptūra, kaip ir koplyčios altoriaus skulptūra, sukurta tais pačiais metais – 1925-aisiais. Kaip jau minėta, abiejų užsakovas buvo kun. M. Jurgaitis. Galima tik spėlioti, kodėl buvo nukrypta nuo projekto, ir kodėl skiriasi abiejų skulptūrų ikonografija. Galbūt buvo skubėta užbaigti koplyčios puošybą, galbūt įtakos turėjo tai, kad skulptūras dirbo skirtingi meistrai. Rodos,

4 ir 5 pav. Leidėja Barbora Vizgirdaitė. Devociniai paveikslėliai. 1922 m. Privati nuosavybė.

išties sąmoningai siekta, kad fasado kryžiaus kryžmoje būtų pateiktas Šiluvos simbolis, kurį maldininkai galėjo atpažinti iš tolo. Pagal tradiciją fasado atvaizdas įprastai pakartoja šventovės viduje esančio stebuklingo paveikslo ar skulptūros pavidalą. Šiuo atveju taip nėra. Tačiau esama nemažai prieškarinės filokartijos pavyzdžių, kuriose užfiksuota naujoji, dabartinė, altoriaus skulptūra, o tekstas po ja skelbia, kad tai – „Stebuklingos Švč. P. Marijos paveikslas Šilavos koplyčioje“ arba kad tai – „Stebuklais šlovinga Švenč. Panelė Šiluvoje“.

Aptariamų Marijos atvaizdų ikonografijos netapatumo priežastis galėjo būti ir ta, kad užsakovas į šį reikalą paprasčiausiai nekreipė dėmesio, t. y. nesiekė identiško skulptūrų pavidalo.

Ką gi skulptūrų autoriais pasirinko kun. M. Jurgaitis? Vietinis skulptorius, kartais bažnytiniuose dokumentuose vadintas ir teplioriumi, Kazys Rosenas (kartu su Petru Graudinu) dirbo daug koplyčios statybos ir apdailos darbų². Būtent K. Rosenas, aktorius Arno Roseno senelis, sukūrė liaudies skulptūrai artimą koplyčios fasado bareljefą. Žinoma, kad Šiluvos kapinėse stovėjusiame mūriniame koplytstulpyje būta to paties meistro išdrožtos *Jėzaus, nešančio kryžiu*, skulptūrėlės³. Etnografas Balys Buračas, 1929 m. rugpjūčio mėnesį lankęsis Šiluvoje, savo ekspedicijos dienoraštyje rašė: „Čia yra senas dievdirbys Rosinas, kurio pora statulėlių paimtų iš Šaukoto miestelio esu seniai pristatęs Čiurlionies galerijai Kaune. [...] Rosinas statulėles daro specialiai pragyvenimui, yra vien šio darbo amatininkas. Šį tą daręs ir bažnyčioms. Daro gana dailiai, bet seniau dirbo primityviai“⁴. B. Buračo kalbama apie tą patį asmenį – Kazį Roseną, kuris lietuviškos spaudos draudimo laikais buvęs knygnešiu. Jo troboje Lyduvėnų gatvėje Šiluvoje veik iki šiandienos išliko lietuviškų knygų slėptuvė – dvigubos lubos. Kazys Rosenas mirė 1932 metais, būdamas 88 metų amžiaus, palaidotas Šiluvoje.

Vienos svarbiausių respublikoje šventovių pagrindinį interjero meninį akcentą – altoriaus skulptūras – buvo pavesta sukurti Jonui Mrozinskiui. Tai liudija įrašai Šiluvos kasos knygoje⁵, meistro žentas Petras Mikalauskas⁶ ir skulptūrų stilistika. Be to, yra išlikusių 1926 m. Šiaulių Žemės ūkio parodos ekspozicijos fotografijų, kuriose matyti, kad medines Šiluvos

6 pav. Skulptūra Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu, stovėjusi medinėje Šiluvos Apsireiškimo koplyčioje, o dabar esanti bažnyčios koplyčioje. Nuotrauka Skirmantės Smilingytės-Žeimienės, 2008 m.

angelų skulptūras meistras eksponavo savo stende. Švč. Mergelės Marijos skulptūra pašventinta 1925 m. pirmąją Šilinių atlaidų dieną. Galbūt ir dvi iš keturių angelų figūrų tuomet jau stovėjo koplyčioje.

Jonas Mrozinskis (1880–1943) kilęs iš Lenkijos, Čenstakavos apylinkių. Jo gabumus drožybai pastebėjęs vienas kunigas ir nukreipęs jį pas Čenstakavos meistrus, ten jis keliolika metų mokėsi ir dirbo pas įvairius amatininkus. Apie 1906-uosius didžiausių Lietuvoje bažnytinės įrangos dirbtuvių savininkas Aleksandras Zaborskis J. Mrozinskį parsikvietė dirbti pas save į Šiaulius, kur meistras sukūrė šeimą ir nugyveno iki mirties. J. Mrozinskis buvo skulptorius praktikas, neturėjęs akademinio išsilavinimo. Iki darbo Šiluvos koplyčiai buvo gana gerai žinomas ir pripažintas, nes nemažai skulptūrų jau buvo išdrožęs bažnyčioms (pvz., Šiaulių Šv. Jurgio, Budrių, Užvenčio, Akmenės). Po Pirmojo pasaulinio karo, per kurį buvo sunaikintas A. Zaborskio fabrikas, meistras ėmėsi savarankiškos veiklos ir itin daug dirbdino antkapinių

7 pav. Fotografas V. Ramanauskas. Šiluvos Apsireiškimo koplyčios altorius. 1936 m. KPCA.

paminklų (atrodo, kad ir Šiluvoje už koplyčios esančią, 1934 m. mirusio kun. Jono Budriūno antkapinę Švč. Jėzaus Širdies skulptūrą taip pat jis nuliejo).

Kodėl buvo pasirinkta J. Mrozinskio, o ne profesionalaus skulptoriaus kandidatūra? Juolab, kad kun. Jurgaitis bendravo ne tik su A. Vivulskiu, bet ir su Juozu Zikaru. Būtent jam 1925 m. gegužę klebonas iš parapijos kasos sumokėjo 500 litų⁷. Šie pinigai mokėti už „braižinius“. Vėliau viename Šiluvai skirtame leidinyje rašyta, kad pagal J. Zikaro projektą kolonų kapiteliai „išgražinti augalų ornamentais“⁸. Tai tikrai ne didžiųjų atraminių kolonų kapiteliai, nes jie padaryti tik 1978 m., veikiausiai – tai virš klausyklų esantys ornamentiniai reljefai, galbūt ir bokšto piliastrių kapiteliai. Visiškai tikėtina, kad kun. M. Jurgaitis norėjęs, jog Zikaras būtų kūręs altoriaus skulptūrinę grupę. Tačiau pasirinkęs J. Mrozinskį,

nes pastarasis greičiau žadėjo įvykdyti užsakymą, gal net turėjo gatavą Švč. Mergelės skulptūrą, o galbūt ir mažiau užsiprašęs honoraro... Kažkuri, o gal kelios šių proziškų priežasčių lėmė, kad Šiluvos koplyčios altoriuje iškilo serijinio pavidalo, o ne išskirtinė, koplyčios statusui pritinkanti, Marijos skulptūra. Analogiškos meninės vertės yra ir keturių, prastokai sumodeliuotų, angelų skulptūros.

Tokio būta pirmojo Šiluvos koplyčios puošimo etapo. Pradėtus kun. M. Jurgaičio darbus nuo 1926 m. birželio paveldėjo naujasis Šiluvos klebonas Paulius Katela, kaip ir jo pirmtakas, nuoširdžiai siekęs pabaigti koplyčios gražinimo darbus, gal net laikęs tai savo gyvenimo tikslu. Kun. P. Katela daug syk spaudoje ir savo laiškuose yra išsakęs ketinimą griežtai laikytis A. Vivulskio idėjų. Jis teigė koplyčią deko-ruosiąs pagal architekto sukurtą modelį.

1929 m. lapkričio 12 d. įvyko visuotinis Šiluvos parapijos susirinkimas, nutaręs kuo greičiau užbaigti koplyčios dekoravimo darbus. Apie tai, kas buvo numatyta atlikti, kun. P. Katela paskelbė *Ryto* laikraštyje ir kvietė dailininkus pateikti konkrečius projektus. Šiluviškiai su klebonu priešakyje pageidavo: 1. Nulieti dvi 2 m aukščio angelų figūras pagal architekto A. Vivulskio planą (šios architekto priešais fasadą projektuotos skulptūros skulptorių tėvo ir sūnaus Robertų Antinių įgyvendintos tik 1970–1998 m.); 2. „[...] nutapyti keturis bažnyčios priegonkius“; 3. Polichromiškai ištaipyti koplyčios vidaus sienas; 4. Nutapyti keturis 1 x 3 m paveikslus, atspindinčius reikšmingiausias įvykius Šiluvos istorijoje; 5. Padaryti 36 angelų figūras (1,5 m aukščio) ir pritvirtinti jas prie sienų⁹.

A. Vivulskis paliko keletą koplyčios, jos interjero dekoravimo projekto variantų. Ryškiau angelai, dekoratyvia juosta juosiantys vidines koplyčios bokšto sienas, matomi brėžinyje, kurį turėjo ir juo sekė šiluviškiai¹⁰. Ekspresyvūs, tarsi nuo bokšto žemyn altorinės Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu skulptūros link lekiantys angelai pavaizduoti bokšto apačioje. Beveik nėra abejonių, kad 36-ios užsakovų prašomos sukurti angelų figūros kaip tik ir turėjo įgyvendinti šį A. Vivulskio sumanymą. Tačiau iš XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje viešai šiluviškių išvardintųjų darbų iki Antrojo pasaulinio karo suspėta tik polichromuoti keturis medinius koplyčios prieangius. Iškart spalvingai nudažius prieangius, juos imta laikyti nevykusiais, neskoningais, sakyta, kad mediniai dekoruoti prieangiai nedera prie balto mūro sienų, kad reikėtų juos pakeisti mūriniais¹¹. Kauno arkivyskupijos kurija net buvo davusi tokiems perstatymo darbams leidimą (tai ir buvo, deja, padaryta XX a. 6 dešimtmečio pabaigoje). Tai liudija tam tikrą A. Vivulskio projekto revizavimą, bandymą architekto idėjas „sumoderinti“. XX a. pradžios laikmetį reprezentuojantys ir identifikuojantys formos ir dekoru elementai, architekto vykusiai „išguldyti“ Šiluvos koplyčios projekte, praėjus porai dešimtmečių nebeatrodė tokie patrauklūs, todėl ketintas atlikti koplyčios vidaus sienų meninis išdažymas nebūtų tiksliai įgyvendintas pagal A. Vivulskio projektą. Mat, nors ir siekta laikytis projekto, jis traktuotas „selektyviai“.

Atsisakyta svarbaus sumanymo – sodrių interjero spalvų, pavyzdžiui, raudonai nudažyti kolonas. Iš gausios A. Vivulskio numatytos koplyčios interjero dekoruotės iki Antrojo pasaulinio karo įgyvendinta tik mažoji dalis. Sienos liko baltos, tačiau pagal projektą įrantomis buvo padalinti dekoratyvūs arkų angokraščių apvadai ir tokiu pat būdu, imituojuant plytas ar blokelius, suskaidytos bokšto plokštumos. Be to, padirbdintas lig šiol tebesantis reljefinis frizas, juosiantis koplyčią aukščiau durų, sudarytas iš pasikartojančio arkučių ir kryžių skydeliuose virš jų ornamento (A. Vivulskio projekte šioje vietoje tėra nedetalizuoti dekoratyvaus apvado ar apvadų apmatai). Ryškiu puošybiniu ir idėjiniu interjero akcentu tapo virš minėto frizo ritmiškai pasikartojantys didoki Jogailaičių kryžiai. Architekto brėžiniuose jie ne tokie raiškūs ir reikšmingi, kokiais tarpukariu tapo koplyčioje – čia jie išdidinti, kur kas rečiau išdėlioti baltoje plokštumoje, nebesudarė sodrios dekoratyvios ornamentinės juostos. Turint omenyje naujomis prasmėmis aktualizuotą valstybinį Jogailaičių kryžiaus mastą tarpukario Lietuvoje (aukščiausias valstybinis apdovanojimas, karo aviacijos ženklas, Šaulių sąjungos atributas ir pan.), tenka manyti, kad dvigubo kryžiaus elementas Šiluvos koplyčioje pasirinktas kaip šventovės tautinės svarbos simbolis.

Dar iki minėto parapijos skelbimo periodikoje, numatomais darbais koplyčioje itin domėjosi dailininkas ir rašytojas Vytautas Bičiūnas. Jis susirašinėjo su Šiluvos klebonu. V. Bičiūnas tuomet jau buvo dekoravęs Jiezno bažnyčią, baiginėjo darbus Antalieptės bažnyčioje, tad juto turįs patirties ir vylėsi užsakymo ištaipyti Šiluvos koplyčios sienas. Savo 1929 m. liepos 14 d. laiške žmonai jis rašė: „[...] paskutiniu laiku apie savo darbus girdžiu vien gera. Užtat dar labiau rūpi man Šiluva“¹². Kitąkart sutuoktinei tvirtino, kad dėl Šiluvos užsakymo „svarbiausias argumentas – Zikaras“¹³. Kun. P. Katela savo ruožtu – per dvasininkų rekomendacijas – tyrė V. Bičiūno tinkamumą imtis koplyčios sienų tapybos. Jau po parapijos pageidavimų, išsakytų *Ryte*, kun. P. Katela, atsargiai kviesdamas V. Bičiūną imtis darbo, smulkiau nusakė koplyčios puošimo viziją: reikia trijų sričių specialistų – tapytojų, skulptorių ir sienų dekoratorių, tačiau vienas menininkas turėtų sudaryti „bendrą planą, kurio prisilaikytų visi kiti. Kadangi

Šiluvos koplyčia yra ne paprastas šabloninis dalykas, bet, galima sakyti, pasaulinis, tad skaičiau sau pareiga, kad Lietuvos menininkai apie tai sužinotų ir turėtų progos savo kūrybines jėgas bei gabumus parodyti plačiai visuomenei, nes Šiluvą kasmet aplanko apie 150 000 žm[onių]. Iš kitos pusės nenoriu darbo atiduoti pirmajam pakliuvusiam, bet tik patyrusiam menininkui¹⁴. Kunigas teigė nusivylęs populiariausiu tuo metu bažnyčių dekoratoriumi Vladu Čižausku, prieš keletą metų dekoravusiu Šiluvos bažnyčią, „o dabar apsvyliau pradėdamas pertrakcijas su šv. Luko cechų, kuriam, kaip man pasirodė, pirmon eilėn rūpi biznesis“¹⁵. Nežinia, kaip klostėsi reikalai, gal būta menininkų konkurencijos, gal Bičiūnas nežinojo, kad jo kolega Adolfas Valeška, su kuriuo juodu 1928 m. atkūrė Šv. Luko cechą ir abu buvo pagrindiniai nariai¹⁶, rengė Šiluvos koplyčios dekoravimo projektą, kurį kitais – 1930 metais eksponavo pirmojoje Nepriklausomųjų dailininkų draugijos parodoje¹⁷. Šiaip ar taip, abu dailininkai nedirbo Šiluvos koplyčioje. Nepavyko rasti A. Valeškos projekto (nacionalinių muziejų darbuotojai ir A. Valeškos giminaitės teigia, kad tokio neturi), todėl šiuo metu negalime sužinoti, ar A. Valeška sekė Vivulskio programa.

1930 m. vasario 16 d. Šiluvos kasos knygoje yra įrašas, kad Grybui apmokėtos kelionės išlaidos – 45 litai. Reikia manyti, tai būta skulptoriaus Vinco Grybo, tikėtina, kad jis vyko tartis dėl skelbime minimų angelų skulptūrų.

Galima suprasti, kad bendradarbiavimu su paminėtais, o gal ir kitais dailininkais, kun. P. Katela liko nepatenkintas. Jis norėjo pasitelkti profesionalų dailininką, kuris kartu būtų šiek tiek mecenatas. Deja, tarpukario Lietuvoje dailininkai itin retai bažnyčioms aukojo savo kūrinius.

Po kelerių metų, o ir vėliau klebono leistuose Šiluvai skirtuose leidiniuose kartojamos tokios ar labai panašios eilutės: „Vidaus sienos dar nedekoruotos, laukia dailininko, kuris ateitų ne blizgančio pinigų vedamas, bet tikrojo meno meilės ir į tuos Marijos šventovės sienų paveikslus įkvėptų neužmirštamą dvasią, kad kiekvienas žmogus atsідūręs tarp sienų pajustų tikrą grožį ir tikrą meilę, kad kiekvienas pasiziūrėjęs į juos pakiltų nuo žemės dulkių, prie Tos

Motinos, kuri maldaujančiųjų visuomet išklauso. Tokių dailininkų dar laukia didelis darbas ir didelė garbė Šventovės sienose įrašyti savo vardą amžinos atminties raidėmis“¹⁸. Neretai tuose pačiuose leidiniuose buvo išsakoma viltis, netgi pasiryžimas, kad tuoj tuoj prasidės dekoravimo darbai.

Kun. P. Katela kreipėsi ir į Kauno arkivyskupijos kuriją, sakydamas, kad per atlaidus nuolat iš maldininkų sulaukia priekaištų: kodėl vis nebaigiamas puošti koplyčios vidus. Savo vyresnybei jis konkretizavo planus, nurodė keturių aukštai į stačiakampes nišas planuojamų nutapyti paveikslų temas: „Šv. Panelės pasirodymas ant akmens, skrynios iškasimo momentas, maloningojo paveikslo vainikavimas ir *Laisvoje Lietuvoje laisvai Dievą garbiname* (procesijos eina į Šiluvą)“¹⁹. Šiuos ir anksčiau išvardintus darbus klebonas manė įgyvendinsias už 60 000 Lt. Be to, jis manė, kad visus darbus reikėtų atlikti per vienerius metus, t. y. iš karto, kad nereikėtų kaskart statyti pastolių. Kunigui pavyko įtikinti kuriją, ir 1930 m. pabaigoje gavo jos leidimą trejiems metams paimti iš Čikagoje gyvenusio kun. [J.] Paškausko 45 000 Lt paskolą dekoruoti koplyčią ir išmūryti antrą klebonijos aukštą²⁰. Kitų metų pabaigoje, kun. Katelai besiskundžiant krize – kun. Paškauskas dėl jos neskyręs žadėtų pinigų, o jų tikintis jau buvo įklimpta skolon už varpą, altarijos ir beneficijos pastatų statymą (bet ne už darbus koplyčioje), be to ir per garsiuosius Šiluvos atlaidus tuosyk sudėta neįprastai mažai aukų – kurija dar syk leido kunigui paimti paskolą (10 000 Lt), tik šįsyk iš banko²¹.

1933 m. liepos mėnesį Šiluvoje lankėsi vyskupas K. Paltarokas. Galbūt jis rekomendavo kun. P. Katelai tapytoją, Kauno meno mokyklos dėstytoją Joną Mackevičių, kuris su savo mokiniais sienų tapyba dekoravo Panevėžio katedros presbiterijos skliautą, be to, buvo tapęs didelių batalinių, istorinių paveikslų prestižiniams Kauno interjerams. Šiaip ar taip, tais metais per Šilinių atlaidus išleistame neperiodiniame leidinyje skelbta: „Koplyčios dekoravimui tuojaus bus parengiamieji darbai, o ateinantį pavasarį prasidės pats dekoravimas. Maldininkai atvykę į kitas šilines, ras koplyčią gražiai išpuoštą. Dekoracijų darbą ves ir prižiūrės dail. J. Mackevičius“²². Ten pat sakoma, kad netrukus Šiluvos koplyčios sienoje būsią

įtaisyti architekto A. Vivulskio ir kun. M. Jurgaičio reljefai (su antkapiu), kuriuos padirbs skulptorius Viktoras Poliakovas (Palys).

Tačiau darbai nebuvo pradėti. Kodėl? O gi dėl banalios priežasties – Šiluvos parapijos piniginiėje ne tik kad draikėsi voratinkliai, bet ją slėgė sunki skolų našta. 1934 m. arkivyskupijos kurija sudarė specialią priežiūros komisiją, kuriai liepta revizuoti Šiluvos parapijos turtą ir parengti skolų likvidavimo strategiją. Ta komisija – kanauninkai Pranciškus Penkauskas ir Antanas Jančiauskis – teigiamai įvertino kun. Katelos veiklą ir nuopelnus, bet pabrėžė, kad jis ir jo pirmtakas buvo prasti administratoriai. Kilnus ganytojas ir taurus žmogus kun. M. Jurgaitis paliko labai apleistą bažnyčią, kleboniją, beneficijos ūkį ir dar 16 225,49 Lt skolos. P. Katela ryžtingai ėmėsi tvarkyti didžiulį ir sudėtingą parapijos ūkį – bažnyčios vidaus sienas, stogą, altorius, skulptūras, pirkto ir sutaisė daugybę bažnytinių rūbų, įrengė naują kopllytėlę Šiluvos relikvijoms, pertvarkė šventorių, jo tvorą ir laiptus, pastatė ten sandėlį, įgijo varpą, namus senelių prieglaudai, suremontavo ir padidino kleboniją, pastatė Vitkiškės kopllyčią ir namus bažnyčios tarnams, pieninę, tvarkė Šiluvos kopllyčios aplinką, kapines ir t. t. Kun. P. Katela, siekdamas pagerinti akustiką per atlaidų apeigas, įtaisė garsiakalbius ir kopllyčioje, ir bažnyčioje, sujungė juos. XX a. 3–4 deš. daugelis provincijos dvasininkų rūpinosi elektrifikuoti bažnyčią ar apšviesti vieną ar kitą meno kūrinį. Norėdamas stiprinti Šiluvos Švč. Mergelės kultą, kaip pats sakėsi, ir tinkamai apšviesti bažnyčią, kopllyčią ir visą miestelį, klebonas net įrengė brangią ir nuostolingą elektros stotį.

Po parapijos kasos revizijos kun. P. Katelai buvo uždrausta imtis bet kokių statybos ar puošybos darbų be naujai sudarytos Šiluvos bažnyčios turtų administravimo komisijos – tuometinių Šiluvos ir Raseinių dekanų A. Jančiauskio ir V. Pacevičiaus – leidimo²³. Tačiau kun. P. Katela manė kitaip. 1936 m. liepos 29 d. prašyme kurijai jis rašė: „Patirta, kad žmonės duoda aukų, ir gan nešykščiai tiktai tada, kada mato dirbant bykokį bažnyčios pagražinimo darbą. [...] Nieko nedirbant bus žymiai sunkiau skolas išmokėti, nes aukos tais metais, kuriais nėra matomo remonto bažnyčioje ar kopllyčioje žymiai mažesnės“²⁴. Klebonas tuokart prašė, kad jam būtų

leista tartis su dailininkais dėl kopllyčios sienų dekoravimo ir pradėti puošybos darbus, kuriuos jis įvertino 10 000 litų. Dvasinė vyresnybė to daryti neleido. Praėjus trejiems metams klebonas pakartotojo savo prašymą. Kurijos pozicija jau buvo kitokia – ji 1939 m. rugpjūčio 22 d. davė leidimą 1940-aisiais Šiluvos Apsireiškimo kopllyčioje vykdyti šiuos darbus: nutinkuoti kopllyčią dirbtiniu marmuru, medines kopllyčios dalis pakeisti patvaresne medžiaga, sudaryti sutartį su dailininku Jonu Mackevičiumi, kad jis iki 1941 m. liepos 1 d. nutapytų ant drobės keturis paveikslus. Jų siužetai per dešimtmetį kiek pakito: kompoziciją, vaizduojančią stebuklingojo paveikslo vainikavimą, turėjo pakeisti Bažnyčios hierarchų, popiežiaus Pijaus XI ir Kauno arkivyskupo metropolito Juozapo Skvirecko portretai. Šie asmenys vadovavo Bažnyčiai 1938 metais, kai buvo švenčiamas 325 m. Apsireiškimo Šiluvoje jubiliejus. Galima atsargi hipotezė: būtent numatytieji portretai (ypač arkivyskupo) nulėmė, kad buvo leista dekoruoti kopllyčią. Spaudoje rašyta, kad arkivyskupas pats ketinąs vadovauti visam puošybos ir Šiluvos šventovių aplinkos sutvarkymo projektui, o konkrečioms darbams pasirengti įgaliojo Šiluvos kleboną bei vyskupą Teofilį Matulionį²⁵.

Būta ir sumanymo altorių pakelti ant stulpų, kad maldininkai geriau galėtų pamatyti stebuklo liudininką – akmenį. Ketinta sutvarkyti miestelį, tiesiu keliu sujungti bažnyčią ir kopllyčią, priešais bažnyčią pastatyti iškilmingus vartus su Kristaus Karaliaus skulptūra. Visus šiuos planus pasiglemžė okupacija ir vėliau prasidėjęs karas. Tačiau nuo 1957 m. iki šiandienos tebevyksta daugelio prieškarinių sumanymų įgyvendinimas.

VIETOJE IŠVADŲ

Vienas iškiliausių XX a. pirmosios pusės sakralinės architektūros statinių Lietuvoje – Šiluvos Apsireiškimo kopllyčia – nesulaukė jos išskirtinį statusą ir meninį pavidalą atitinkančios vidaus įrangos ir puošybos. Kopllyčios statytojai ir administratoriai nuolat tvirtino, kad tvarkydami kopllyčios interjerą seksią architekto A. Vivulskio paliktu projektu. Tačiau jis iki 1940-ųjų metų buvo įgyvendintas tik menka dalimi, selektyviai. 1925–1926 m.

Apsireiškimo koplyčioje atsiradusios altoriaus ir fasado Dievo Motinos su Kūdikiu skulptūros tebėra svarbiausi vaizdiniai ženklai, rodantys, kad koplyčia yra Marijos šventovė. Koplyčios fasado bareljefą, artimą liaudies stilistikai, 1925 m. sukūrė vietos meistras Kazys Rosenas. Jono Mrozinskio drožta skulptūrinė altoriaus kompozicija nėra meniškai brandus kūrinys, tai – tipiškas, be unikalumo žymės to laiko bažnytinių reikmenų dirbtuvių dirbinys. Galbūt todėl lig šiol neturime su Apsireiškimo stebuklu Šiluvoje identifikuojamo vaizdinio.

Priešasčių, kodėl iki Antrojo pasaulinio karo nebuvo suspėta atlikti planuotą koplyčios puošybos darbų – sukurti 36 angelų skulptūras interjere ir dvi priešais fasadą, sienų tapyba dekoruoti interjerą ir sukurti keturis tapytus pano Šiluvos istorijos tematika – būta ne vienos. Šalia, atrodytų, pagrindinės finansinės, ne mažiau svarbi buvo užsakovo ir dailininko opozicijos problema.

Nuorodos

- ¹ Balčiūnas, J. *Kunigas Marcijonas Jurgaitis, Šiluvos klebonas*. In: *Marijos šventovė Šiluvoje*. 1935 m. rugsėjo 8 d., Nr. 3, p. 12.
- ² Šiluvos bažnyčios kasos knygoje užfiksuota, kad per 1925 metus K. Rosenai už darbą prie koplyčios ir už skulptūros darbus per keturis kartus sumokėta maždaug 1 250 litų, o P. Graudinui sumokėta kur kas daugiau tūkstančių. *Šiluvos bažnyčios kasos knyga nuo 1925 metų*. Šiluvos bažnyčios archyvas. L. 1, 4, 7.
- ³ Šios skulptūros fotografija yra publikuota: Jankevičienė, Algė; Kuodienė, Marija. *Lietuvos mūrinės koplytėlės: architektūra ir skulptūra*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 142.
- ⁴ NČDM. La 1374, l. 7, 8. Už šią nuorodą dėkoju kolegei dr. Skaidrei Urbonienei.
- ⁵ 1926–1927 m. J. Mrozinskiui sumokėta už figūras koplyčioje (kitąkart nurodoma – už angelus) – 4 895 Lt. Marijos skulptūra atskirai neminama.
- ⁶ Smilingytė-Žeimienė, Skirmantė. *Šiaulių bažnytinių reikmenų dirbtuvės 1900–1940 metais*. In: *Menotyra*. 1998, Nr. 2, p. 42.
- ⁷ *Šiluvos bažnyčios kasos knyga nuo 1925 metų*. Šiluvos bažnyčios archyvas. L. 1.

⁸ Kun. Jonas P. [kun. Jonas Povilaitis]. *Kas įsidėmėtina Šiluvoje*. In: *Marijos šventovė Šiluvoje*. 1933 m. rugsėjo 8 d., Nr. 2, p. 17.

⁹ *Menininkų dėmesiui*. In: *Rytas*. 1929 m. lapkričio 18 d., Nr. 261, p. 3.

¹⁰ Dabar šis projekto variantas yra saugomas Kultūros paveldo centro archyve. Sovietmečiu, norėdamas gauti leidimą interjero pertvarkos darbams, šiuos A. Vivulskio brėžinius parapijos komitetas pateikė Kultūros ministerijai, o vėliau bandė susigrąžinti. *Šiluvos parapijos vykdomojo k-to pirmininko raštas Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdybos viršininkui, 1974 m. vasario 7 d.* KPCA. F. 3, ap. 1, b. 277, l. 277. Kita Šiluvos koplyčios projekto versija yra Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

¹¹ Kun. Jonas P., op. cit., p. 17; Treigiūnas A. *Šiluva didžiųjų atlaidų išvakarėse*. In: *Ateitis*. 1943 m. rugpjūčio 25 d., Nr. 196, p. 3.

¹² MAB RS. F. 189–221, l. 65.

¹³ *Ibid*, l. 66.

¹⁴ Kun. P. *Katelos laiškas V. Bičiūnui, 1929 m. lapkričio 27 d.* MAB RS. F. 189–344, l. 1.

¹⁵ *Ibid*.

¹⁶ Bene pagrindinis šios negausios dailininkų draugijos tikslas buvo bažnytinės dailės kūrimas. Tokia specializuota dailininkų institucija buvo aktuali, nes tarpukariu įrenginėta ir atnaujinta šimtai Lietuvos bažnyčių, o jas administravusiems dvasininkams-dailės užsakovams, dažnai išskildavo dailininkų-vykdytojų paieškos, pasirinkimo problema. Tačiau Šv. Luko cechus, kaip atskira organizacija, savo veiklos neišplėtojo (oficialiai veikė iki 1932 m.), nors užmojų būta plačių, net steigta dailės studija. Vis dėlto bene vieninteliai tikri cecho nariai buvo tik du minėti dailininkai. Kaip rodo Šiluvos koplyčios dekoravimo pavyzdys, jie veikė neorganizuotai, vadovavosi asmeniniais interesais.

¹⁷ *I-oji Nepriklausomųjų dailininkų draugijos darbų paroda*. Kaunas, 1930, p. 5, Nr. 117.

¹⁸ Juozas P. *Koplyčia ir jos altorius*. In: *Marijos šventovė Šiluvoje*. 1932 m. rugsėjo 8 d., Nr. 1, p. 19.

¹⁹ Kun. P. *Katelos raštas Kauno arkivyskupijos kurijai (Bažnytinių turtų valdymo tarybai)*, 1930 m. gruodžio 4 d. LVIA. F. 1671, ap. 8, b. 190, l. 41.

²⁰ *Kauno arkivyskupijos generalinio vikaro K. Šaulio įsakymas kun. P. Katelai, 1930 m. gruodžio 11 d.* LVIA. F. 1671, ap. 8, b. 190, l. 43.

²¹ *Ibid*, l. 49.

²² *Kronika*. In: *Marijos šventovė Šiluvoje*. 1933 m. rugsėjo 8 d., Nr. 2, p. 22.

²³ *Kauno arkivyskupijos bažnytinių turtų valdymo tarybos nutarimas, 1935 m. gegužės 4 d.* LVIA. F. 1671, ap. 8, b. 190, l. 90.

²⁴ *Ibid*, l. 126, 126v.

²⁵ *Jubiliejiniai metai Šiluvoje, Marijos šventovėj*. In: *Pranciškonų pasaulis*. 1938, Nr. 5, p. 152.

THE ŠILUVA CHAPEL IN THE 3RD–4TH DECADE OF THE 20TH CENTURY: VISION AND REALITY OF DECORATION

Key words: Šiluva Chapel, wall paintings, Antanas Vivulskis, images of the Blessed Virgin Mary with the Child of Šiluva, Kazys Rosenas, Jonas Mrozinskis, Jonas Mackevičius.

Summary

The Chapel of Šiluva, completed in 1924, is a majestic shrine of modern architecture raised in the most important pilgrim centre of Lithuania in the first half of the 20th century. This publication constitutes an attempt to deduce the development of the interior decoration of the Šiluva Chapel in the interwar period and to ascertain whether the equipment and decoration of the Chapel interior matched its expressive architecture and exceptional status. The paper outlines whether and how much the parish-priests of Šiluva, Marcijonas Jurgaitis and Paulius Katela, who led the decoration work, succeeded to realize the project of the architect and sculptor Antanas Vivulskis. A discussion is carried out of the sculpture work performed in the Chapel in 1925–1926 when the major visual signs, the altar and facade sculptures of the Mother of God with the Child, indicating that the Chapel is the shrine of the Mary's Apparition were designed. The study introduces the authors of the sculptures Jonas Mrozinskis and Kazys Rosenas. It also makes attempts to find out whether there was an established image of the Apparition of the Blessed Virgin Mary in Šiluva. The paper reveals efforts by the priest P. Katela (1929–1939) to decorate the Chapel and the search for artists that was conducted and identifies the anticipated decoration programme. Reasons are specified why the planned work of Chapel decoration remained unrealized and the attitude of the leadership of the Kaunas Archdiocese towards the issues under discussion is clarified.

Gauta 2009 04 28
Parengta spaudai 2009 06 04